OLD IBERIC TOPONYMY IN ROMANIAN TRANSLATION. APROPOS OF TEODOR CORBEA'S DICTIONARY, DICTIONES LATINAE CUM VALACHICA INTRERPRETATIONE

Adrian Chircu, Assist. Prof., Hab. Dr., "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: This paper focuses on the Iberian toponyms found in ***Dictiones latinae cum valachica interpretatione****, one of the oldest Romanian dictionaries written by Teodor Corbea, a scholar who lived in Transylvania at the end of the 17th century and the beginning of the 18th century. The large number of Iberian urban toponyms caught our attention and compelled us to carry out a linguistic analysis of how Teodor Corbea created the dictionary entries by translating town names from Latin into Romanian. Throughout the dictionary, we also noticed the author's desire to share his vast knowledge, typical of European encyclopedism, with his readers. The inclusion of place name particularities in the dictionary helps us to better understand the endeavour of this Transylvanian writer as well as his broad cultural horizon and extensive linguistic knowledge.*

Keywords: Teodor Corbea, dictionary, Romanian Language, encyclopaedism, diachrony, Iberian Toponymy, Names of Cities, Middle Age

„*Corbea este* […] *deschis culturii occidentale,*
dovedindu-se, sub multe aspecte, un spirit modern." (A.M. Gherman 2010: 47-48)

0. Dintru început, trebuie să menţionăm faptul că, în ultimii ani, lingviştii revin la preocupările diacronice de acum mai bine de un veac ale predecesorilor şi îşi îndreaptă atenţia spre scrierile de odinioară, încercând, prin intermediul unor studii amănunţite, să explice anumite fapte de limbă, care, astăzi, par fireşti, dar care au cunoscut o variaţie semnificativă, în trecut.

0.1. Astfel, un deosebit interes îl reprezintă inventarele lexicale cuprinse între scoarţele lucrărilor lexicografice (în special, dicţionare ori glosare), care rămân, până în zilele noastre, mărturii ale unor vremuri apuse, dar care ilustrează strădania cărturarilor vremii de a echivala ori de a explica cât mai bine înţelesul cuvintelor.

1. Dintre vechile noastre dicţionare bilingve [DLV, DLVI, LM ori LCLV], prin complexitate, se detaşează cel al lui Teodor Corbea, ***Dictiones latinae cum valachica interpretatione*** [DLVI], care a stârnit, în permanenţă, interesul oamenilor de cultură, fie ei filologi (Creţu 1905), lexicografi (Seche 1966) ori istorici (Pop, Bolovan 2013: 159; Cândea 2012, *passim*).

1.1. Însă cel care a scos, prin strădania sa, dicţionarul din colbul manuscriselor a fost Alin Mihai Gherman (Corbea 2001), bun cunoscător al vieţii cărturarului ardelean (Gherman 2010) şi al mediului cultural renascentist, în care şi-a desfăşurat activitatea (Gherman 2014, 2004a, 2004b, 2000-2001), care ţinea să precizeze, în *Cuvântul înainte*, că „*editarea textului lui Corbea ne-a pus în faţa descoperirii uneia dintre cele mai complexe figuri ale culturii nostre vechi. Egal, în multe privinţe, marilor săi contemporani, Dimitrie Cantemir şi Stolnicul*

BDD-A22281 © 2014 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:52 UTC)

Cantacuzino, Teodor Corbea se dovedeşte, la o atentă citire a dicţionarului său, una din piesele esenţiale în definirea umanismului românesc, de care s-a făcut abstracţie până acum." (Corbea 2001: XXI)

1.2. Considerăm că trebuie să semnalăm, în aceste rânduri preliminare, că Teodor Corbea este dator, în redactarea dicţionarului, unor modele care circulau în epocă, dintre care se detaşează lexiconul lui Albert Szenci Molnár (1604), pe care îl urmează îndeaproape. Filiaţia a fost semnalată, de altfel, şi de către A. M. Gherman (2010: 66): „*Adevărata sursă este Dicţionarul latin-maghiar*[1] *al lui Albert Szenci Molnár, care a fost el însuşi sursă a lucrării lui Francisc Páriz Pápai, ceea ce explică suficient asemănările dintre Corbea şi acesta*."[2]

1.3. Întoarcerea înspre Apus a cărturarilor ardeleni nu este întâmplătoare, căci românii din Transilvania deprind, adesea, diferitele învăţături occidentale prin intermediul scrierilor în limba latină, mult mai accesibile. Însă contextul cultural transilvănean nu e singular, căci, şi în Moldova ori în Ţara Românească, se simt deja influenţe venite dinspre vestul Europei, care provoacă „*une première grande modification du système culturel antérieur, qui reproduisait, en très large part, les formes de la littérature slavo-byzantine*." (Gherman 2014: 53)

1.3.1. E suficient să-i amintim pe contemporanii lui Teodor Corbea, Dimitrie Cantemir, Miron Costin şi Constantin Cantacuzino, cei care au profitat din plin de cunoştinţele cuprinse în cărţile occidentale, fie acestea religioase ori laice. Astfel, „*odată cu zorile modernităţii şi cu reluarea legăturilor constante ale românilor cu latinitatea şi cu lumea occidentală în general, slavonismul cultural cu toate aspectele sale apare tot mai mult ca un corp străin care se cuvenea eliminat*." (Pop 2014: 41)

2. Prin studiul nostru, dorim să continuăm parcursul investigativ început anul trecut (Chircu 2013) şi continuat în acest an (Chircu 2014), pentru observa modul în care Teodor Corbea, în dicţionarul său, tălmăceşte în limbă românească toponimia iberică, puţin cunoscută la noi, în timpul lui, dar pe care se străduieşte să o facă pe înţelesul contemporanilor săi. Astfel, cititorul român avea ocazia să localizeze mai bine oraşele spanioleşti, portugheze, catalane ori basce.

2.1. Sub raport formal, cărturarul transilvănean evită să adapteze la firea limbii române toponimele din Antichitatea latină, alegând o formulă destul de interesantă. Acesta, în perspectivă enciclopedică, recurge la un artificiu, ce caracterizează întregul lexicon. Mai precis, acolo unde nu reuşeşte să cuprindă înţelesul cuvintelor, recurge la parafrază, ceea ce îi ajuta pe posibilii destinatari, să înţeleagă mai bine istoria occidentală, iar, pe noi, să observăm începuturile timide ale lexicografiei româneşti şi stadiile de limbă de la sfârşitul veacului al XVII-lea, când cultura română se întorcea cu faţa spre Occident.

În cele două studii ale noastre, amintite mai sus (Chircu 2013, 2014), am relevat particularităţile de limbă întâlnite în descrierea sau echivalarea toponimelor germanice, respectiv galice, fapt care a prilejuit o analiză judicioasă a redării acestora.[3]

2.2. De astă dată, ne vom apleca asupra explicaţiilor referitoare la toponimele latineşti (şi/sau celte)[4] din Peninsula Iberică, al căror număr este relativ însemnat[5] şi care ne ajută, pe

[1] A.M. Gherman (2010:66) consideră că Teodor Corbea s-a servit de una dintre ediţiile 1621 şi 1645. Mihai Alin Gherman (2014: 54) susţine că „nous ne nous trouvons pas là en face d'une traduction fidèle, puisqu'il omet de nombreux articles que, probablement, il considérait dénués d'importance. La confrontation des listes des mots latins du dictionnaire de Szenci et de celui de Corbea nous révèle cependant que ce dernier a eu une attitude créatrice, tant à travers l'élimination de certains articles qu'à travers la sélection, dans le cadre des articles, de sens qui pouvaient trouver une équivalence en roumain."

[2] Pentru posibile surse ale lui Albert Szenci Molnár, vezi Corbea (2001: 24), Gherman (2014: 54).

[3] Pentru unele aspecte privitoare la toponimia antică italiană, a se vedea Gherman (2004: 99-100), care observă că „perspectiva europocentristă este dominată de imaginea unei Italii mult mai cunoscute decât alte regiuni."

[4] Pentru un inventar al acestora, a se vedea şi Jana Doležalová (2007 *passim*).

BDD-A22281 © 2014 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:52 UTC)

de o parte, să înţelegem care erau cunoştinţele românilor despre iberici şi, pe de altă parte, să remarcăm vechile stadii de limbă.

2.3. Inventarul cuprinde următoarele toponime, inegal răspândite în regiunea de dincolo de Munţii Pirinei: **Abula, -ae:** oraş al Ţării Hişpaniei, p. 7 (azi Avila); **Accitana**: oraş în Hişpaniia, p. 8 (în Antichitate, Urbs Accitana, Acci, Guadicium, Colonnia Accitana, în Hispania Citerior, azi Guadix); **Aderco**: oraş al Ţării Şpanioleşti, p. 13; **Aebura**: oraş al Ţării Spanioliei, p. 18 (Caesarobriga, Talabriga, Elbora, Ebora, azi Talavera de la Reina, în Toledo); **Agla**: oraş al Ţării Spanioliei, p. 25; **alaba** [sic !]: oraş al Ţeltiberiei, p. 26 (provincie în Ţara Bascilor, în bască Araba); **Alpesa**: oraş al Ţării Şpanioliei, p. 32 (azi Albesa, în Catalunia, Lleida); **Anabis**: oraş al Ţării Spaniolei, p. 38; **Artigis**: oraş şpaniolesc, într-alt chip sau cu alt nume Albaniia, p. 57 (Artigi, Artigi Julienses, azi Alhama de Granada); **Avella**: oraş al Şpaniei, p. 64 (Vaccaeorum, azi La Avellà, Catalunia[6]); **Augusta**[7]: oraş [al] Şpanioliei, p. 65; **augusta Emerita**: oraş de la Portugaliia, p. 65 (Colonia Augusta Iulia Emerita, Augusta Emerita, azi Mérida, în Spania, provincia Extremadura); **Araduca**: oraş al Lusitaniei, p. 50 (azi Arzua[8], în Portugalia)[9]; **Barcino**: oraş de la Hişpaniia, p. 70 (Barcelona, în Catalunia); **Bilbilis**: oraş şpaniolesc din care iaste Marţial, p. 74 (Augusta Bilbilis, în zona Zaragozei, în Hispania Tarraconensis, lângă Calatayud); **Bigerra**: oraş şpaniolesc, p. 74 (Vigerra, azi Bogarra, Albacete); **Caesarea Augusta**: oraş şpaniolesc, p. 81 (Colonia Caesarea Augusta, azi Zaragoza); **Calagurium**: oraş şpaniolesc, p. 82 (Calaguris, un vechi oraş în Biscaya, azi Calahorra); **Cartegi**: oraş şpaniolesc, p. 89 (azi Carteg); **Celtiaca**: oraş şpaniolesc, p. 94 (Peñaflor ori Hornachuelos); **Compostella**: oraşul lui Sveti Iacov în Ţara Şpaniloleascâ, p. 118 (Campus Stellae, azi Santiago[10] de Compostella); **Corduba**: oraş şpaniolesc în care s-au născut Lucanus şi Seneca, p. 133 (Colonia Patricia Corduba, capitala provinciei Bética, azi Cordoba); **Duria**: oraş şpaniolesc şi un rîu, apă curătoare, p. 171; **Durias**: idem, p. 171 (Turia, lângă Valencia); **Egetesta**: oraş în Hişpaniia, p. 176; **Emerita:** oraş al Hişpaniei, p. 179 (Emerita Augusta, azi Mérida); **Harmantia**[11]**:** oraş în Iberiia, p. 228 (situat lângă râul Neoris); **Malaca**: oraş hişpanienesc, p. 298 (azi Malaga); **Munda**: oraş în Ţara Şpanioleascâ, p. 318 (vezi bătălia de la Munda 17 martie 45, î.e.n., localitate situată în sud-vestul Peninsulei Iberice); **Numantia**: oraş şpaniolesc, p. 332 (pe valea râului Duero, în nordul Spaniei, lângă Soria); **Octodurum**[12]: oraş hişpânesc, p. 340 (*-durum* ‘fortăreaţă, oraş

[5] María Jesús Torrens Álvarez (2007: 189) precizează că odată cu „la conquista, los romanos trajeron un nuevo orden social, político, administrativo, militar y jurídico, nuevas divinidades y nuevas costumbres, avances técnicos en la arquitectura, el urbanismo y la agricultura, así como todo el desarrolo cultural y artístico del mundo grecolatino. Esta superioridad no sólo militar, sino, sobre todo, intelectual de los invasores provocó la veloz romanización del este y, en especial, del sur de Hispania, donde se conccentraban umportantes núcleos urbanos de población más culta y de nivel social más alto, lo que favoreció ma mejor acogida de la civillización romana.” Vezi şi Rafael Cano 2005: 83-106.

[6] În text, avem **Cathelonia**: parte a Ţării Şpanioleşti, p. 91; **Celtiberia**: ţînut al ţeltibereanilor, p. 94; **Hispania**: Ţara Hişpaniei, p. 234; **Iberia**: ţînut în Hişpaniia lîngă apa Iberus, p. 241; **Lusitania**: ţînut hişpanienesc pre care îl chiamă Portugaliia, p. 293.

[7] Probabil acelaşi oraş cu următorul, căci, în Hispania, erau *Augusta Asturica/Asturica Augusta* (azi Astorga), *Augusta Firma* sau *Astigis* (*Ecija*), *Augusta Cesarea* sau *Caesaraugusta* (Zaragoza), *Augusta Emerita* (Merida), *Augusta Bilbilis* (aproape de Calatayud, la sud-vest de Zaragoza).

[8] Unii geografi de odinioară (De Baudran 1750 : 104) susţin că ar fi vorba despre Guimaranes.

[9] În text, apar şi numele unor ţinuturi iberice (de exemplu, **Betica**: ţînut al Ţării Şpanioleşti, p.73; **Contestanea**: ţînut al Hişpaniei, p. 129) ori râuri (de pildă, **Betis**: rîu al Hişpaniei, p.73).

[10] *Santiago* trimite la *Sanctu Jacobu.*

[11] Teodor Corbea nu preia bine toponimul de la Albert Szenci Molnár (1604), unde figurează **Harmastis**: *Varos Iberiaba*.

[12] Se pare că are înţelesul de ‘cea de-a opta cetate’. Vezi şi alt toponim iberic *Centobriga* ‘prima cetate’ sau ‘cea de-a o suta cetate’ (puţin probabil). Pentru acest ultim exemplu, vezi Churchin (1996: 46). Alte finformaţii găsim în De Hoz (2010: 36). Sufixoidul *–briga*, apare în structura multor toponime iberice, dintre care semnalăm *Flaviobriga* (Castro Urdiates, în Cantabria Spania), *Arcobriga* (lângă Braga, Portugalia), *Caetobriga* (Setúbal, Portugalia), *Talabriga* (Lamas do Vouga, Portugalia), .

BDD-A22281 © 2014 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:52 UTC)

fortificat')[13]; **Olysippo**: oraş în ţărmurele mării în Portugaliia, p. 344 (Municipium Cives Romanorum Felicitas, Julia Olisippo, Ulyssippo, azi Lisabona); **Osca**: oraş şpaniolesc, p. 350 (Urbs Victrix Osca, la Strabon, Ileoscan, azi Huesca, pe Valea Ebrului); **Palantia**: oraş şpaniolesc, p. 354 (Pallantia, la Strabon şi la Ptolemeu, inclusă în Hispania Tarraconensis, azi Palencia); **Pallantia**: oraş şpaniolesc, p. 355 (probabil acelaşi cu cel de dinainte); **Saguntus**: oraş hişpanienesc care l-au sfărîmit Hanibal, p. 448 (Saguntum, azi Sagunto, în valenciană Sagunt, lângă Valencia, pe Costa del Azahar); **Scalabis**: oraş lusitanienesc într-alt nume Praesidium Iulium, p. 454 (Scallabi Castrum, Scolabis, azi Santarém, în Portugalia); **Segobrida**: oraş mare (cap) în Ţeltiberiia în Ţara Şpanioleascâ, p. 461 (un compus de la *sego* 'victorie' şi *-briga*[14] 'cetate', azi Segóbriga); **Sentica**: oraş în Ţara Şpanioleascâ, p. 463 (azi Zamora); **Sergis**[15]: nume al maslinului; item: oraş şpaniolesc căruia alt nume îi iaste Fama Iulia, p. 465; **Sisapo**: oraş în Hispania, p. 472 (azi, probabil, Bienvenida); **Subur**: oraş în Ţara Şpanioleascâ, p. 492 (azi Sitges); **Taracon**: vide **Tarracon**, un oraş vestit în Hişpania a căruia toată vecinimea Tarracomenes să chiiamă, p. 505 (Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco, Colonia Victrix Togata, Colonia Julia Victrix Tarraconensis, azi Tarragona, în sudul Cataluniei); **Tarracona**[16]: oraşul volucuseanilor al Ţării Şpanioleşti, acum Arrago să zice, p. 505 (azi Aragón); **Toletum**: oraş mare în Hişpania, p. 518 (azi Toledo); **Valentia**[17]: tărie, puteare; item: un munte [sic !] în Ţara Şpanioleascâ, p. 532 (azi Valencia); **Visuntio vel Visontium**: un oraş hişpanienesc, altul burgundiesc, p. 544 (azi Vinuesa, în provincia Soria); **Ullisippo**[18]: **Ulyssippo**, Strabonis vulgo Lisbona oraş în Ţara Hişpaniei, p. 546.

2.4. În perspectivă lingvistică, se remarcă, în primul rând, variaţia formală a numelui ţinutului iberic, trădând nu numai o instabilitate în ceea ce priveşte adaptarea la limba română (**Abula**, **-ae**: oraş al *Ţărei Hişpaniei*, p. 7; **Aderco**: oraş al *Ţărei Şpanioleşti*, p. 13; **Aebura**: oraş al *Ţărei Spanioliei*, p. 18; **Alpesa**: oraş al *Ţărei Şpanioliei*, p. 32; **Avella**: oraş al Şpaniei, p. 64; **Compostella**: oraşul lui Sveti Iacov în *Ţara Şpaniloleascâ*, p. 118; **Egetesta**: oraş în *Hişpaniia*, p. 176; **Munda**: oraş în *Ţara Şpanioleascâ*, p. 318; **Sisapo**: oraş în *Hispania*, p. 472; **Ullisippo**: **Ulyssippo**, Strabonis vulgo Lisbona oraş în *Ţara Hişpaniei*, p. 546), ci şi o preluare a mai multor surse, dată fiind diversitatea denumirilor (Spania, Hispania, Iberia, ultimul având un sens mai restrâns şi denumind teritoriul din jurul râului Ebru). Ar putea fi luată în considerare, de asemenea, şi nevoia de nuanţare a intrărilor de dicţionar.[19]

2.4.1. Dintre numele de ţinuturi ale Peninsulei Iberice (se pare că acesta cunoaştea, în epocă, o întrebuinţare relativ redusă), în afara Spaniei, mai sunt amintite (Portugalia,

[13] Sufixoid de origine celtică, semnalat în toate zonele populate cu celţi (*Boiodurum*, *Serviodurum*, în Germania de Sus; *Brivodurum*, *Divodurum*, *Icciodurum*, *Autessiodurum*, în Galia; *Mutudurum*, în Celtiberia). Are acelaşi înţeles ca şi *–dunum* sau *–rate*. Pentru alte detalii, vezi Rostaing (1965: 37-45), Kruta (1993: 25-26), Graur (1972: 74) şi Churchin (1996: 46-47).

[14] Pentru mai multe informaţii, vezi Rostaing (1965: 38) şi Churchin (1996: 46)

[15] La Albert Szenci Molnár (1604), figurează **Sérgia**: *Olayfa neme*; *Item, egy Spaniol Varos, kinec mas neve; Fama Iulia.*

[16] La Albert Szenci Molnár (1604), e glosat **Tarraco:** *Spaniol Orßagy varos, Moftan Aragonnac mondatic*.

[17] Corbea nu preia corect informaţia de la Albert Szenci Molnár (1604) **Valentia***: Eró, batalom, Item, egy varos Spaniol orßàgba.*

[18] Albert Szenci Molnár (1604) inventariază o altă formă (fără geminată) **Vlysippo***: Spaniol Orßagy varos*.

[19] Variaţia sinonimică şi/sau formală a numelui ţinutului iberic e datorată, în mare măsură, fidelităţii faţă de lexiconul lui Albert Szenci Molnár (1604). Dăm, spre exemplificare, toponimele hispanice care încep cu literele A şi B: **Abula**: *Vàrosa Spaniolorßàgnac* 'oraş al Spaniei'; **Accitana**: *Városa Hispanianac* 'oraş din Hispania'; **Aderco**: *Városa Spaniolorßagnac* 'oraş al Spaniei'; **Aebura**: *Városa Spaniolorßagnac* 'oraş al Spaniei'; **Alaba**: *Városa Celtiberia nac* oraş al Celtiberiei'; **Alpesa**: *Városa Spaniolorßagnac* oraş al Spaniei'; **Anabis**: *Városa Spaniol or ßagnac* 'oraş al Spaniei'; **Artigis**: *spaniol varos mas nevel Albania* 'oraş spaniol/spaniolesc cu alt nume Albania'; **Avella**: *spaniol város* 'oraş spaniol/spaniolesc'; **Augusta**: *spaniol város* 'oraş spaniol/spaniolesc'; **augusta Emerita**: *Portugaliai város* 'oraş din Portugalia'; **Araduca**: *varos Lusitanianac* 'oraş al Lusitaniei'; **Barcino**: *Hspàniai* [sic!] *város* 'oraş din Hispania'; **Bilbilis**: *Spaniol varos, mellybólvalo az Martialis* 'oraş spaniol din care este Marţialul'; **Bigerra**: *Spaniol varos* 'oraş spaniol/spaniolesc'.

BDD-A22281 © 2014 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:52 UTC)

Celtiberia, Iberia, Lusitania: **augusta Emerita**: oraş de la Portugaliia, p. 65; **alaba** [sic !]: oraş al Ţeltiberiei, p. 26; **Araduca**: oraş al Lusitaniei, p. 50; **Harmantia**: oraş în *Iberiia*, p. 228).

2.4.2. Uneori, mai apar şi confuzii de situare, cum este cazul Lisabonei, pe care o plasează când în Portugalia, când în Spania. (**Olysippo**: oraş în ţărmurele mării în *Portugaliia*, p. 344; **Ullisippo**: **Ulyssippo**, Strabonis vulgo Lisbona oraş în *Ţara Hişpaniei*, p. 546).

2.5. Variaţia constatată în cazul denumirii regatului Spaniei, apare ca firească, în ceea ce priveşte formarea adjectivelor ce au drept bază derivativă numele acestei ţări. Prin urmare, avem următoarele adjective etnonimice, majoritatea determinând substantivul *oraş*: **Artigis**: oraş *şpaniolesc*, într-alt chip sau cu alt nume Albaniia, p. 57; **Malaca**: oraş *hişpanienesc*, p. 298; **Octodurum**: oraş *hişpănesc*, p. 340. Menţionăm tot ca adjectiv etnonimic pe *lusitanienesc* **Scalabis**: oraş *lusitanienesc* într-alt nume Praesidium Iulium, p. 454.

2.6. Pe lângă determinarea adjectivală etnonimică, avem şi determinare calificativă (**Segobrida**: oraş *mare* (cap) în Ţeltiberiia în Ţara Şpanioleascâ, p. 461; **Taracon**: vide **Tarracon**, un oraş *vestit* în Hişpania a căruia toată vecinimea Tarracomenes să chiiamă, p. 505), dar şi una nominală (Ac sau G: **Egetesta**: oraş în Hişpaniia, p. 176; **Emerita**: oraş al Hişpaniei, p. 179), toate evidenţiind strădania lui Teodor Corbea de a-şi nuanţa şi de a-şi varia explicaţiile. Alteori, Teodor Corbea alternează prepoziţiile cu acuzativul (*în*/*de la*), amândouă cu valoare locativă, sensul suplimentar (de provenienţă) al prepoziţiei compuse *de la* fiind anulat (**Accitana**: oraş *în* Hişpaniia, p. 8; **Barcino**: oraş *de la* Hişpaniia, p. 70).

2.7. În unele situaţii, aduce lămuriri complementare, diferit structurate, care să contribuie la o mai bună localizare a toponimului înregistrat, legându-l, uneori, de numele unei personalităţi din Antichitate, al unui loc sau al unui eveniment. În acest caz, adjuncţii sunt de tip nominal (nume comun): **Artigis**: oraş şpaniolesc, într-alt chip sau cu alt nume Albaniia, p. 57; **Bilbilis**: oraş şpaniolesc din care iaste Marţial, p. 74; **Compostella**: oraşul lui Sveti Iacov în Ţara Şpanilolească, p. 118; **Olysippo**: oraş în ţărmurele mării în Portugaliia, p. 344; **Saguntus**: oraş hişpanienesc care l-au sfărâmit Hanibal, p. 448; **Tarracona**: oraşul volucuseanilor al Ţării Şpanioleşti, acum Arrago să zice, p. 505.

2.7.1. Alteori, Teodor Corbea consideră că trebuie aduse clarificări suplimentare, făcând apel la sintagme nominale, precum (*într-*/ cu) *alt chip* şi *alt nume* (**Artigis**: oraş şpaniolesc, *într-alt chip* sau *cu alt nume* Albaniia, p. 57; **Scalabis**: oraş lusitanienesc *într-alt nume* Praesidium Iulium, p. 454).

2.8. Semnalăm, de asemenea, şi alte particularităţi ale textului corbean, întâlnite nu numai la acest autor, ci şi la alţii, la sfârşitul veacului al XVII-lea, când, în limba română, începeau să se cristalizeze normele limbii literare. În privinţa morfologiei, observăm că autorul oscilează în formarea genitivului substantivului *ţară* care, este folosit mai ales cu forma mai veche *ţărei* (**Anabis**: oraş al *Ţărei* Spaniolei, p. 38), cea nouă, *ţării* fiind mai rară (**Tarracona**: oraşul volucuseanilor al Ţării Şpanioleşti, acum Arrago să zice, p. 505), semn că cea din urmă încă nu se impusese în graiul autorului dicţionarului. Tot la nivel morfologic, avem încadrarea verbului *a sfărâma* la conjugarea a IV-a (respectiv *a sfărâmi*, frecvent întâlnit în graiurile din Ardeal; de pildă, astăzi avem *a sfîrńi* 'a lua boabele de pe ştiuletele de porumb'; vezi Frăţilă 1982: 136).

2.9. În general, substantivul *oraş* este nedeterminat (**Malaca**: *oraş* hişpanienesc, p. 298), însă avem, mai rar, şi determinare definită (**Tarracona**[20]: *oraşul* volucuseanilor al Ţării Şpanioleşti, acum Arrago să zice, p. 505) ori nedefinită (**Taracon**: vide **Tarracon**, *un* oraş

[20] La Albert Szenci Molnár (1604), e glosat **Tarraco:** *Spaniol Orßagy varos, Moftan Aragonnac mondatic*.

BDD-A22281 © 2014 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:52 UTC)

vestit în Hişpania a căruia toată vecinimea Tarracomenes să chiiamă, p. 505), datorate determinanţilor.

2.9.1. Într-un alt exemplu, *un* are valoare de adjectiv pronominal nehotărât (**Visuntio vel Visontium**: *un* oraş hişpanienesc, altul burgundiesc, p. 544), la dezambiguizarea valorii sale morfologice contribuind proumele nehotărât *altul*.

2.10. Se pot decela şi alte caracteristici flexionare, dintre care amintim prezenţa hiatului [i] [a], în structura numelui de ţinuturi iberice (**Harmantia**: oraş în *Iberiia*, p. 228 ; **augusta Emerita**: oraş de la *Portugaliia*, p. 65), la care se adaugă: apariţia diftongului [ja], firească, în epocă, la unele verbe (**Taracon**: vide **Tarracon**, un oraş vestit în Hişpania a căruia toată vecinimea Tarracomenes să *chiiamă*, p. 505) şi forma verbală de indicativ, prezent, *iaste*: **(Bilbilis**: oraş şpaniolesc din care *iaste* Marţial, p. 74).

2.11. Subordonatele atributive (determinative) sunt mai rare, ceea ce subliniază că autorul nu considera întotdeauna că e necesar să dea informaţii suplimentare, aşa cum, adeseori, le oferea când era vorba despre toponimia germanică (Chircu 2013): **Corduba**: oraş şpaniolesc *în care s-au născut Lucanus şi Seneca*, p. 133 **Bilbilis**: oraş şpaniolesc *din care iaste Marţial*, p. 74. În constituirea propoziţiilor relative, am remarcat câteva sintagme în care relativul este greşit sau atipic întrebuinţat: **Saguntus**: oraş hişpanienesc *care* l-au sfărîmit Hanibal, p. 448 (omiterea morfemului *pe* la Ac); **Sergis**: nume al maslinului; item: oraş şpaniolesc *căruia* alt nume îi iaste Fama Iulia, p. 465 (folosirea dativului în locul genitivului *...al cărui nume este...*); **Taracon**: vide **Tarracon**, un oraş vestit în Hişpania *a căruia* toată vecinimea Tarracomenes să chiiamă, p. 505 (utilizarea pronumelui relativ cu marcator pronominal (*-a*), în loc de *...a cărui toată vecinimea...*).[21]

2.12. La nivel lexical, nu am observat, în definiţiile de dicţionar ale toponimelor latineşti din Peninsula Iberică, cuvinte deosebite. Am reţinut totuşi substantivul *vecinime*, prezent în penultimul enunţ de sub **2.10.**, a cărui atestare, în coloanele DLR XVIII (2010: 212), este mult mai târzie. Tot ca o particularitate lexicală, avem adjectivul *curătoare*, în a cărui bază derivativă se păstrează forma etimologică (de la verbul latinesc *curro, -ere*), frecvent întâlnită şi în alte texte, iar nu cea analogică (*curgătoare*).

3. Prin demersul nostru, am evidenţiat unele particularităţi de limbă de la sfârşitul secolului al XVII-lea, perioadă în care se conturau normele limbii literare (Gheţie 1997: 269), iar cultura română se afla, din ce în ce mai mult, sub înrâurirea celei occidentale. Am observat adesea nu numai gustul pentru detaliu al învăţatului ardelean, ci şi efortul său de a explica, într-o curată limbă românească, toponimele înregistrate de/preluate de la Albert Szenci Molnár. Ezitările în folosirea limbii române sunt firești şi nu ies din tiparele perioadei în care a apărut dicţionarul, căci sunt întâlnite şi la alţi autori. Prin urmare, acestea nu învederează numai truda sa de a tălmăci cât mai bine cuvintele inserate în filele dicţionarului, ci şi variaţia formală şi funcţională a diferitelor părţi de vorbire.

Bibliografie

a) studii, articole şi izvoare:

Cantemir, Dimitrie (1988), *Istoria ieroglifică*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de P. P. Panaitescu şi Ion Verdeş, postfaţă de Elvira Sorohan, Iaşi, Editura Junimea.

Cândea, Virgil et ali (2012), *Istoria Românilor*, vol. V (*O epocă de înnoiri în spirit european, 1601-1711/1716*), ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

[21] Pentru realizarea complexă a unor propoziţii relative în limba veche, vezi Stan 2013: 70. Construcţia apare şi la Cantemir (1988: 330) „…nu ştim încă pentru alt oarecine (*a căruia* nume l-am uitat) aminte să le fie…”

BDD-A22281 © 2014 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:52 UTC)

Cano, Rafael (coord.) (2005), *Historia de la lengua española*, 2ª edición, Barcelona, Editorial Ariel.

Chircu, Adrian (2014), *French Town Names in Old Romanian Writings: Teodor Corbea, Dictiones latinae cum valachica interpretatione/ Nume de oraşe frânceşti în vechi scrieri româneşti: Teodor Corbea, Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, în Iulian Boldea (ed.), *Globalization and Intercultural Dialogue. Multidisciplinary Perspectives*, section *Language and Discourse*, Târgu-Mureş, Arhipelag XXI Press, p. 21-32.

Chircu, Adrian (2013), *Toponymia urbana medievalia europea. Observation on the translation of European town names in Teodor Corbea's Dictionary, Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, în Iulian Boldea (coord.), *Studies on literature, discourse and multicultural dialogue. Section Language and discourse,* Târgu-Mureş, Editura Arhipelag XXI, p. 27-38.

Churchin, Leonard A. (1996), *Five celtic town-names in Central Spain*, în *Habis*, 27, Sevilla, Universidad de Sevilla, p. 45-47.

Creţu, Gr. (1905), *Cel mai vechiu dicţionar latino-românesc de Todor Corbea* (*Manuscript de pe la 1700*), extras, Bucuresci, Tipografia „Voinţa Naţională".

De Baudran (1750), *Dictionnaire Géographique Universel, contenant une description exacte des États, Royaumes, Villes, Forteresses, Montagnes, Caps, Îles, Presqu'îles, Lacs, Mers, Golfes, Détroits, & c. De l'Univers, le tout tiré du Dictionnaire Géographique Latin, poussé plus loin qu'aucun qui ait paru jusques ici en François*, Utrecht-Amsterdam, François Halma et Guillaume van de Water Marchands Libraires.

De Hoz, Javier (2010), *Historia lingüística de la Península Ibérica en la Antigüedad*, vol. I (*Preliminares y mundo meridional preromano*), Madrid, Consejo Superior de Investigationes Científicas.

Doležalová, Jana (2007), *Observaciones sobre la toponimia española* (Disertaţie de masterat), Praga, Facultatea de Filozofie, accesibilă la adresa http://is.muni.cz/th/74357/ff_m_b1/DP-Observaciones_sobre_la_toponimia_espanola.pdf.

Frăţilă, Vasile (1982), *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara.

Frâncu, Constantin (2009), *Gramatica limbii române vechi* (1521-1780), indice general de Alexandrina Ioniţă, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

Gherman, A. M. (2010), *Un umanist român: Teodor Corbea*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Gherman, Alin Mihai (2004a), *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Gherman, Alin-Mihai (2004b), *Literatură română din Transilvania între preluminism şi preromantism*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Gherman, Mihai (2000-2001), *Lexicografie şi gramatică în dicţionarul lui Teodor Corbea*, în *Dacoromania*, V-VI, p.161-164.

Gherman, Mihai-Alin, (2014), *En marge du dictionnaire latin-roumain de Teodor Corbea*, în *Dacoromania*, XIX, nr. 1, p. 48-59.

Gheţie, Ion (coord.) (1997), *Istoria limbii române literare. Epoca veche*, Bucureşti, Editura Academiei Române. (ILRV)

Graesse, Johann Georg Theodor (1909), *Orbis Latinus*, Berlin, Richard Carl Schmidt & Co, http://www.columbia.edu/acis/ets/Graesse/orblatc.html

Graur, Al. (1972), *Nume de locuri*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Kruta, Venceslas (1993), *Les Celtes*, sixième édition corrigée, Paris, Presses Universitaires de France.

BDD-A22281 © 2014 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:52 UTC)

Pop, Ioan-Aurel, (2014), *Locul românilor în Europa - la confluenţa Occidentului latin cu Orientul bizantin*, în *Rostiri Academice Româneşti*, Cluj-Napoca, Editura Eikon.

Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, (2013), *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Eikon.

Rostaing, Charles (1965), *Les noms de lieux*, Paris, Presses Universitaires de France.

Seche, Mircea (1966), *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I (*de la origini pînă la 1880*), Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Stan, Camelia (2013), *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Silgo Gaughe, Lluis (2013), *Estudio de Toponimia Ibérica. La Toponimia de las fuentes clásicas, monedas e inscripciones*, Madrid, Editorial Vision Libros.

Torrens Álvarez, María Jesús (2007), *Evolución e historia de la lengua española*, Madrid, Arco Libros Editorial.

b) *dicţionare*:

Corbea, Teodor (2001), *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ed. Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca, Editura Clusium. [DLVI]

Dasypodius, Petrus (1653), *Dictionarvm latino-germanicum et germanico-latinum*, ediţia nova, Francofvrti, Typis Matthaei Kempferi. [DLG]

*** (2008), *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române*, ed. Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române. [DVL]

*** *Dicţionarul limbii române*, tom. XVIII (V-Vizurină), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010. [DLR]

Gaffiot, Félix (1967), *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris, Éditions Hachette. [DILR]

Guţu, G. (1983), *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. [DL-R]

*** (1930), *Il „Lexicon Marsilianum", dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII*, ed. Carlo Tagliavini, Bucureşti, Cultura Naţională. [LM]

Lemprière, John (1820), *A Classical Dictionary; Containing a Copious Account of All the Proper Names mentioned in Ancient Authors*, the Eleventh Edition, Corrected, London, T. Cadell and W. Davies. [LCD]

Maior, Grigore (2001), *Institutiones Linguae Valachicae - Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*, ed. Alin-Mihai Gherman, vol. I-II, Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia. [LCLV]

Pápai, Francisco Párisz (1767), *Dictionarium latino-hungaricum et hungarico-latinum*, Cibinii, Samuelis Sárdi Typographi. [DLH]

Szenci Molnár, Albert (1604), *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenvus nvsqvam editvum; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam*, Noribergae, Procurante Elia Hvterro Germano (ediţie anastatică ulterioară, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990), https://www.google.ro/#q=albert+molnar+dictionarium+latinoungaricum+on+line&tbm=bks [DLU]

BDD-A22281 © 2014 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:52 UTC)